

Kontrastif dilbiliminde transferansiya ve interferensiya hadiselerine dair

Sohiba Zokirova

Fergana Devlet Üniversitesi, Özbekiston

Özet: Makalede, günümüzde dünya dilbiliminde süratla gelişmekte olan kontrastif dilbilimi meseleleri kaleme alınmıştır. Birçok dilbilimci, lingvodidaktik amaçlardan yola çıkarak kontrastif dilbilimini dilleri karşılaştırmak olarak bilirler. Bu yüzden kontrastif dilbiliminin vazifesinin, öğrenilmekte olan yabancı dille ana dili arasındaki farklılıkları göstermek, transferansiya kaynaklarını belirlemek, tipik hataları açıklamak, öğrenciler için yabancı dilin önemli özelliklerini bildirmekten ibaret olduğunu kaydederler. Dilbilimsel transferansiya ve interferansiya meseleleri kontrastif dilbiliminin önemli araştırma konuları olarak analiz edilmiştir. Transferansiya, öğrenilmekte olan dile ana dili unsurları ve maharetinin olumlu transferidir. Interferensiya, aynı etkenin öğrenilmekte olan dilin normlarını bozarak hatalara sebep olan olumsuz bir süreçtir. Yabancı dilde konuşma sırasında beyinde ana dilinin ön planda olduğu her zamanki hâlden farklı olarak tam tersi iletişim sistemine geçildiği kaydedilmiştir.

Anahtar sözcükler: kontrastif dilbilimi, transferansiya, interferansiya, iki dillilik, çok dillilik, ana dili, yabancı dil.

Günümüzde kontrastif metot sadece dil kuramı alanında değil pratik-uygulamalı çalışmalarda da geniş olarak kullanılmaktadır.

Kontrastif dilbilimine ait çalışmalar kapsamının genişlemesi sonucunda belirlenen vazifeler de artmaktadır. Dilbilimcilerin birçoğu lingvodidaktik amaçlardan yola çıkarak kontrastif dilbilimini karşılaştırarak öğrenme olarak bilirler. Bu yüzden kontrastif dilbiliminin vazifelerinin öğrenilmekte olan yabancı dille ana dili arasındaki farkları göstermek, interferansiya kaynaklarını belirlemek, tipik hataları açıklamak, öğrenciler için yabancı dilin önemli özelliklerini bildirmekten ibaret olduğunu kaydederler.

Yabancı dilin öğretilmesinde ana dilin yapısı, gramerinin bilinmesi, otomatik hale gelmiş olması hem olumlu hem olumsuz etki yaratabilir. Yabancı dilin öğreniminde ana dili mahareti etkisinin ilk şekli transferansiya, diğer şekli de interferansiya'dır.

Transferansiya, öğrenilmekte olan dile ana dili unsurları ve maharetinin olumlu transferidir. İnterferansiya, aynı etkenin öğrenilmekte olan dil normlarını bozan, hatalara sebep olan olumsuz etkidir.

Transferansiya hadisesi interferansiya meselelerine nazaran daha az araştırılmıştır. Transferansiya (olumlu transfer) hadisesi interferansiya hadisesi ile aynı türden hadisedir. Çünkü her ikisi de aynı psikolojik mekanizmalar etkisiyle meydana gelir. Farklar genelde iki dilliler ve çok dilliler dilinde görülür. Transferansiya, yeni bilgileri edinmek için elverişli ortam hazırlar. Ama interferansiya etkisiyle engeller ortaya çıkar.

Metodik çalışmalarda transferansiya meselelerine çok az dikkat edilmiştir. Hatalar meydana gelmesinin ana kaynağı olan interferansiya uzmanların ilgisini daha çok çekmiştir. Yalnız transferansiya da lingvodidaktikanın dikkat merkezinde bulunmaya haklıdır.

Transferansiya, maharetlerin karşılıklı etkileşimi sonucudur. Maharet hareketi yapmanın sabitleşmiş usulüdür (Bogolovskiy, 1973, p. 105). Herhangi bir maharetin şekillenmesi zemininde refleksle ortaya çıkan süreçler yatar. Devamlı hareketlenme, sinir yapısının belli kısmında dış etkiden uyanma süreci başlatır ve şartlı-reflektör ilişkileri ortaya çıkarır. Her maharet insanın sahip olduğu maharetler sisteminde gelişir. Maharet gelişmesinin genel özelliği, yeni bir problemle karşılaşan kişinin ihtiyarsız olarak daha önceden edindiği usulleri kullanmasıdır. Benzeri vazifelerin çözümünde tecrübe edindiği

usullerden yararlanır. Böylece usullerin başarısı, problemlerin benzemesi, onların çözümünün de şart ve usulce uygun olmasına bağlıdır. Eğer problemler ve onların çözüm şartları ve usulleri birbirine benzemiyorsa ve insan tarafından benzer olduğu kabul edilirse ters süreç olan interferansiya meydana gelir.

Transferansiya, ana dili ve öğrenilmekte olan dillerin fonetik-fonolojik, leksik, dilbilimsel hadiseleri birbirine uygun olduğunda ikinci dile öğretme sürecini hızlandıran etken olarak hizmet eder.

Örneğin Özbekçede İngilizcedeki [ŋ] gibi burun sesleri bulunduğundan (Örneğin, İngilizcede *morning, evening, everything* kelimeleri; Özbekçede *so'nggi, dengiz, ko'ngil, singil, tong* kelimeleri) bu sesin kullanıldığı kelimeleri öğrenmek Rus öğrencisine göre Özbek öğrenci için daha kolay olabilir.

Öğrenilmekte olan dilde ana dilindeki hadiseler yoksa ya da kısmen bulunuyorsa, aynı dil olayı farklı usullerle ifade ediliyorsa, iki dilde farklı ve kontrast özellikler varsa interferansiya hadisesi ortaya çıkar.

Eskiden fizik, biyoloji, psikoloji gibi bilim dallarında kullanılan “interferansiya” terimi dilbiliminde ilk olarak Alman dilbilimci İ.Epşteintarafından kullanıldı. U.Vaynrayh (1999) eserleriyle de onun dilbilimindeki yeri kesinlik kazandı. Dilbilimciler ve psikologlar söz konusu terimi olumsuz etki, engel olarak kabul etmişlerdir. Her türlü dilbilimsel interferansiyanın ortaya çıkış zemininde psikolojik-konuşama interferansiya bulunur. Çünkü bir dilin normlarında ikinci bir dilin etkisiyle meydana gelen herhangi bir “sapma”larbu dili konuşan bireylerin dilinde görülür.

Transferansiya ve interferansiya hadiseleri insanın her türlü faaliyetindeki maharet ve yeniliklerin karşılıklı etkileşimine bağlıdır ve bu etkileşimin sonucudur. Bu yüzden Y.M.Vereşçagin (1966, p. 17) “ana dili yabancı kelimelerin kullanımını etkilediği için ontolojik planda söz konusu hadiselerin aynı”olduğunu kaydeder. Ama ve A.N.Leontevlerin yayınladıkları “Psikoloji” (Smirnov A.A. Leontev A.N. 1962, p. 461)ders kitabında bu hadiseler şöyle tarif edilir: “Benimsenmiş maharetlerin yeni faaliyeti sahiplenmeye yönelik olumlu etkisine transferansiya denir. Yeni maharetin edinilmesinde eski maharetin olumsuz etkisine interferansiya denir.”

İnterferansiya teorisinin gelişmesine birçok dilbilimci katkı sağlamıştır. Buna rağmen diller arası interferansiyaların bütün problemlerinin çözüme ulaştırıldığı söylenemez. Bu konuda önemli meselelerden biri, diller arası interferansiyanın mahiyetini belirlemektir. Bilimsel çalışmalarda diller arası interferansiyanın dilbilimsel ve psikolojik tarifleri sunulmuştur. Dilbilimsel tarif U.Vaynrayh, V.V.Alimov, Y.M.Vereşagin, V.Y.Rozensveyg, L.M.Uman, V.V.Klimov, Y.D.Deşeriyev, E.Haugen, V.A.Vinogradov, Y.K.Jluktenko, L.İ.Barannikova, Z.U.Blyagoz, R.K.Minyar-Beloruçev, N.G.Mihaylovskaya, L.V.Şçerba, M.T.Zakirovların çalışmalarında verilmiştir. Vurgulanmalıdır ki çalışmalarda ileri sürülen bakışların hepsi de birbirine uygun değildir. Örneğin, E.Kxaugen (1972, p. 76) interferansiya'yı dilbilimsel kaynaşma olarak gösterir. Ona göre aynı dilbilimi birimi aynı zamanda iki sistemin ögesine dönüşmüş olur. L.İ.Barannikova'ya (1972) göre, interferansiyada bir dilin yapısı ya da dil sistemi unsurlarında ikinci dilin etkisi altındaki değişimler anlaşılır. Bunun dışında bilimsel eserlerde interferansiyanın geniş ve dar anlamları kaydedilmiştir. U.Vaynrayh'ın interferansiya için söylediği şu tarif günümüzde kadar bilim dünyasında itiraf edilmiştir. U.Vaynrayh (2000, p. 44) iki dilli konuşmada birkaç dili bilme sonucunda meydana gelen dil kurallarından ihtiyarî olarak çekilme hallerini interferansiya olarak kabul eder. M.T.Zakirov'a (2007, p. 92) göre ise "İnterferansiya, ana dilinde pekişmiş mahareti öğrenilmekte olan ikinci dile ihtiyarsız olarak transfer etme sonucudur", der.

Psikolojide "interferansiya" terimiyle bir hareket-davranış unsurlarının ikinci hareket-davranışa maharetle transfer etme anlaşılır. Sebep olan hareket, maharetler istikrarlılık kriterleri temelinde birbirine karşı konduğunda interferansiya kaydedilir. Maharetin istikrarlılığı bir yandan onun meydana geliş zamanının eskiliği ile, ikinci yandan da tekrar kullanma derecesiyle belirlenir. Bu yüzden subordinatif iki dil sahibinin A dil ve B dildeki konuşması istikrarlılık konusunda birbirine karşı konur ve bu, diller arası interferansiyanın meydana gelmesine neden olur.

İnterferansiya konusu psikolojik açıdan E.M.Ahun yazov, İ.A.Zimnyaya, A.A.Leontev, N.M.Kurmanbayev, A.A.Zalevskaya'larında çalışmalarında incelenmiştir. Söz konusu çalışmalarda interferansiya

hadisesinin dilbilimsel ve psikolojik alanlarda kullanıldığını bildirerek bu hadisenin meydana gelişini sağlayan psikolojik mekanizmaların psikolojiye; birinci ve ikinci dilin temasları neticesinde ikinci dilde meydana gelmesi mümkün olan bozulmaların dilbilimine ait olduğunu vurgulamışlardır (Zalevskaya A.A., Medvedeva A.A. 2002).

Diller arası transferansiyalara ait bütün tarifler birbiriyle karşılaştırılsa iki ana bakış ortaya çıkar. İlk bakışa göre transferansiya, temas halinde olan dillerden en az birinin normlardan dışa çıkmasına neden olan etkilere dir. İkinci bakışa göre de konuşma maharetinin bir dilden ikincisine geçmesi transferansiya hadisesidir. İlk bakış, dilbilimsel açıdan kanıtlanmıştır. İkinci bakış, daha çok psikolojik özelliklerden ileri gelmektedir. Bize göre her iki tarif de doğrudur ama onların tamamlanması lâzımdır. Diller arası transferansiyanın nedeni temas halindeki diller arasındaki farkların ve konuşma maharetinin istikrarlılık derecesinin olmasıdır. Diller arasındaki farklar dil sistemleri temelinde; maharetteki istikrarlılık derecesi de idrak etme ve konuşmayı oluşturmada dilin farklı alanlarında gerçekleştirilen hareketlerle bilinir.

İnterferansiya karmaşık hadise olduğundan birbirine yakın birkaç bilim dalı tarafından araştırılır. Bu yüzden transferansiya şekillerinin sınıflandırılmasında onun farklı özellikleri esas alınmaktadır (kaynak, kullanım alanı, çok dilli tarafından ana dilinin farklı özelliklerinin dikkate alınma derecesi, transferansiyanın ortaya çıkış şekli, onun iletişimdeki etkisi ve saire) (L.İ.Barannikova, 1966, pp 4-23).

Yukarıda saydığımız özelliklere dayanarak bilimsel çalışmalarda transferansiyanın şu şekilleri ayrılır:

– kaynağına göre transferansiya birkaç dil arasında ya da bir tek dil çapında olabilir. İlki, temasta olan dillerin ortak özelliklerine dayanarak dil öğrenen şahıs söz konusu dillerin bütün özellikleri için aynı şeyi düşünür ve ana dilindeki özelliği yabancı dile transfer etmeye çalışır. Neticede çok dilli şahsın şuurlunda uygunsuzlukların serbest dolaşımı şekillenir ve temas halinde olan dillerin bütün fark edici özellikleri karışır. Tek dil çapındaki transferansiya bütün uzmanlarca ele alınmamış, sadece metodik çalışmalarda anılmıştır o kadar. Bu durumda hataların öğrenilmekte olan dil birimlerini kullanma maharetinin tam olarak benimsenmediğinden dolayı meydana gelmektedir. Örneğin Rusça öğrenenler farklı fiil şekillerinin benzerliğine dayanarak yanlış

yaparlar: *Я рукоплещу* yerine *Я рукоплескаю* deyimini kullanırlar (*маскать – маская* kalıbı gibi); *хотим, хотите, хотят* şekillerinin yerine 1, 2, 3. şahıs tekil şekilleri olan *хочу, хочешь, хочет* şekillerinden yola çıkarak *хочем, хотите, хочут* şekillerini kullanırlar ve saire;

– “dil – konuşma” ikilisine göre dil ve konuşma interferansiyası fark edilir. Bu bağlamda herhangi bir konuşma hadisesi belli bir dile aittir, bakışı temel alınır. N.V.Bagramova’nın (2005, p. 221) kaydettiğine göre “interferansiyanın konuşma düzeyinde ele alınan meseleler dildeki interferansiyadan ayrıcalık taşır. Konuşmada ikinci dil unsurlarını anlamak öncelikli etken ise; dil için diğer dil unsurlarının ses, anlam, üslup interferansiyası dikkat merkezindedir”. Bu açıdan interferansiya U.K.Yusupov tarafından da fark edilir. Yusupov (2007, s. 103), diller arası interferansiya sonucunda meydana gelen dil normlarından çıkma şeklinde ortaya çıkan diller arası interferansiya ve konuşmada sükût şeklinde meydana gelen diller arası interferansiyayı fark etmiştir.

– dilbilimsel interferansiya dil sisteminin bütün alanlarında rastlanır. Buna göre o fonetik, leksik-semantik, morfolojik, sözdizimsel gibi guruplara ayrılır (M.T.Zakirov, 2007, p. 64);

– Uzmanlar iletişimsel-relevant ve iletişimsel-relevant olmayan interferansiyayı ayırırlar (Karlinskî, 1972, pp. 9-16). Karşılıklı anlaşma zarar vermeyen ikinci dil normlarından dışa çıkmalar iletişimsel-relevant olmayan interferansiyadır. Eğer konuşmadaki dışa çıkmalar dilin anlaşılmasını zorlaştırıyorsa ya da tamamen anlaşılmaz hale getiriyorsa bu iletişimsel-relevant interferansiyadır;

– interferansiya sintagmatik ve pragmatik açıdan da fark edilir. Sintagmatik ve pragmatik etkenler ilk olarak U.Vaynrayh tarafından fonetik interferansiyaya karşı kullanılmıştır. Sintagmatik interferansiya tek konuşma zincirine bağlı seslere aittir. İkincisi, konuşma zincirinin belli noktasında ortaya çıkabilecek seslere aittir. Bu bağlamda prosodik interferansiyayı öğrenilmekte olan yabancı dilin prosodik uyumunun bozulması olarak inceleyen L.G.Fomiçenko’nun (2005) tezi ayrı öneme sahiptir.

– A.Y.Karlinskî (1972, pp. 9-16)de interferansiyayı çok dilli şahsın konuşma faaliyeti özelliklerine bağlı halde sınıflandırmayı teklif

eder. Şahsın konuşma faaliyeti iki psikolojik mekanizmadan yani konuşma (kodlama) ve anlama (dekodlama) özelliklerinden oluştuğu dikkate alınırsa, yabancı dilde konuşmayı oluşturmakla ilgili ekspressif ve yabancı dildeki konuşmayı anlamakla ilgili impressif transferansiya fark edilir.

– Biz de diller arası interferansiyayı regressif ve progressif olarak iki guruba ayırmayı teklif ederiz.

Diller arası interferansiya için örnekler sunalım. Rusçada [c] ve [tc] sesleri fark edilir. Özbek dilinde sadece [c] sesi vardır. Bu yüzden Özbek dilinde bu sesle ilgili şu hatalar ortaya çıkabilir: *цвет-ışıkve цвем-renk, расцвет-sabahve расцвем-çiçek açma*. İngilizcede [w] ve [v] sesleri fark edilir. Özbekçede sadece [v] sesi bulunmaktadır. Bu durum da, aşağıdaki İngilizce kelimeleri farketmemeye neden olabilir: *wine* – şarap, *vine* – asma, *wail* – feryat etme, *veil* – peçe, başörtüsü.

Özbeklerin Rusça konuşurken несовершенный ve совершенный вид’i farketmemeleri (*я экзамен не сдала, я экзамен не сдавала*), *в, на* öntakılarının kullanımında (*в факультете, в стадионе*), fiillerin kullanımında (*испугался от него*) hata yaptıkları sık sık görülür. Bütün bu durumlar ana dilinin etkisi sonucudur. Örneğin, *группада, факультетта, стадионда; ундан қўрқди*.

Bu durumlarda AD→YD (ana dili öğrenilmekte olan yabancı dili etkiler) yönünde diller arası interferansiya ortaya çıkar. Tam tersi regressif interferansiya da AD←YD meydana gelebilir. Örneğin, Rusçayı öğrenen çocuk ana dilinde *gullarni o'tqizaylik yerine gullarni o'tirg'izaylik; soatni taqamizyerinesoatni kiyamizdiye*bilir.

İnterferansiyanın her iki şekli için örnekler sunalım.

Bilindiği gibi Özbek dilinde yüklem öznenin çokluk şekli ile belirlenmez. Bu yüzden özne çoğul, yüklem de tekil şekilde gelebilir.

Örneğin, *itlar akkilladi; bu yil yomg'ir ko'p yog'di*. Bu durum, Özbeklerin Rusça konuşmasında hatalara neden olabilir: *собаки лаем, в этом году часто шел дожди*. Burada AD → YD interferansiyası vardır.

Bunun dışında Rusçanın etkisiyle çoğul şekildeki özne ve yüklem uyumu gözlemlenmektedir. Bu durum Özbekçe için de geçerlidir, yani AD←YD. Örneğin, *itlar akkilladilar; yil yomg'irlar ko'p yog'dilar*.

Demek ki interferansiya nedeniyle ortaya çıkan hatalar gösteriyor ki ikinci dil okuturken sadece diller arasındaki farklı özellikler değil aynı zamanda öğrenilmekte olan dil sisteminde ortaya çıkabilecek zorluklar da ihmal edilmemelidir.

Konuşmada yabancı dili kullanma sürecinde şahsın kendine en yakın olan ana dili ya da diğer bir dil vasıtalarını kullanması interferansiyayı meydana getiren etken olur. İnterferansiya hadisesi dilin her alanında görlebilir. İnterferansiya mevcutluğunun en önemli etkenlerinden biri şahsın dil yetkisine sahiplik derecesidir. Araştırmalar sırasında dile sahiplik derecesi yüksek olmayan şahısların konuşmasında çok güçlü bir interferansiya hadiselerinin ortaya çıktığı görüldü. İnterferansiya hadisesi ana dili, birinci yabancı dil, ikinci yabancı dil ve başkalarının karşılıklı etkileşimi şeklinde gerçekleşir. Yabancı dilde konuşma sırasında beyinde ana dilinin ön planda olduğu her zamanki hâlimden farklı olarak tam tersi iletişim sistemine geçilir.

References

- Bagramova N.V. (2005).** *Lingvodidakticheskiye osnovi obucheniya vtoromu inostrannomu yaziku*. RGPU imeni A.I.Gersina, p 221
- Barannikova L.I. (1966).** *Problema interferensii i voprosi vzaimodeystviya yazikov*. Voprosi metodiki prepodovaniya inostrannix yazikov v svyazi s problemoy yazikovoy interferensii. Saratov, pp 4-23
- Barannikova L.I. (1972).** *Sushnost interferensii i spetsifika eyo proyavleniya*. Problema dvuyazichiya i mnogoyazichiya. Moskva, pp 88-98
- Bogolovskiy V.V. (Ed.) (1973).** *Obshaya psixologiya*. Moskva: Prosvesheniya. 1973, p. 383
- Fomichenko L.G. (2005).** *Kognitivniye osnovi prosodicheskoy interferensii*. Volgograd: VolGU, p 300

- Karlinskiy A.E. (1972).** *Tipologiya rechevoy interferensii*. Zarubejnaya yazikoznaniya i literature. Alma-Ata, pp 9-16
- Kxaugen E. (1972).** *Yazikovoy kontakt*. Novoye v lingvistike. Moskva, pp 61-80
- Smirnov A.A., Leontev A.N. (Eds.) (1962).** *Psixologiya*. Moskva: Uchpedgiz, p. 559
- Vaynrayh U. (2000).** *Odnayazichiya i dvuyazichiya*. Zarubejnaya lingvistika. Moskva, pp 7-44
- Vereshchagin E.M. (1966).** *K probleme raznosistemnoy prenadlejnosti leksem pri bilingvizme*. Avtoreferat dissertasii kandidata filologicheskix nauk. Moskva, p 26
- Yusupov U.K. (2007).** *Teoreticheskiye osnovi sopostavitelnoy lingvistike*. Toshkent: Fan, p 126
- Zalevskaya A.A., Medvedeva A.A. (2002).** *Psixolingvisticheskiye problemi uchebnogo dvuyazichiya*. Tver, p. 194
- Zokirov M.T. (2007).** *Lingvistik interferensiya va uning o'zbek-tojik bilingvizmida namoyon bo'lishi*. Dissertation abstract for doctor of philosophy in philological sciences. Toshkent, p.

Received 24 Jan 2017, Screened 1 Nov 2017, Accepted 24 Nov 2017.

